

VIRTUAL VA ARALASH TA'LIMDA METODIK YONDASHUVLAR: DIDAKTIK MODELLAR, O'QITISH STRATEGIYALARI VA O'QUV JARAYONINI TASHKIL ETISH

Choriyeva Marg'uba

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

1-bosqich magistranti

Ilmiy rahbar: Daniyeva Maysara f.f.d, prof.

ANNOTATSIYA

Mazkur tezis virtual va aralash (blended) ta'lim sharoitida metodik yondashuvlarni ilmiy-pedagogik jihatdan asoslashga qaratilgan. Virtual muhitda ta'lim natijasini texnologiyaning o'zi emas, balki o'quv maqsadlari, mazmun, metod, faoliyat turlari, baholash va fikr-mulohaza (feedback)ning o'zaro uyg'unligi belgilashi tezisning bosh g'oyasidir. Aralash ta'limda auditoriya va onlayn komponentlar bir-birini takrorlamasdan, aksincha, didaktik vazifalarni bo'lib olishi zarurligi ko'rsatib beriladi: auditoriya mashg'ulotlari muhokama, amaliyot, murakkab kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirilsa, onlayn qism nazariy materialni individual tempda o'zlashtirish, mustaqil izlanish va formatif baholash uchun qulay maydon bo'lib xizmat qiladi. Tezisda metodik yondashuvlarni loyihalashning asosiy tamoyillari (konstruktiv moslik, interaktivlik, shaffof baholash, kognitiv yuklamani me'yorlash, differensiallash, inkluzivlik) hamda ularni raqamli muhitda amaliy tashkil etish mexanizmlari tahlil qilinadi. Natijada virtual va aralash ta'limda metodik yondashuvlarni tizimli yo'lga qo'yish ta'lim sifati, talabaning o'qishga jalb etilishi va o'zini boshqarish ko'nikmalarini oshirishga xizmat qilishi asoslanadi.

KALIT SO'ZLAR: virtual ta'lim, aralash ta'lim, metodik yondashuv, didaktik model, raqamli pedagogika, o'qitish strategiyasi, baholash, feedback, o'quv jarayoni dizayni.

KIRISH

Raqamli transformatsiya sharoitida ta'lim jarayoni nafaqat vositalar (platforma, LMS, videokonferensiya) kesimida, balki metodik arxitektura kesimida ham yangilanmoqda. Virtual ta'limning kengayishi talabaning o'quv faoliyati auditoriya bilan cheklanmasligini, o'qish jarayonida "mustaqil o'rganish–muloqot–amaliy qo'llash–nazorat" sikli ko'proq raqamli muhitda kechishini ko'rsatdi. Shu sababli metodik yondashuvlar endi darsni "o'tish" emas, o'quv jarayonini "loyihalash" sifatida tushunilmoqda: o'quv maqsadlari (kompetensiya), o'quv faoliyati turlari, o'quv materialining taqdimoti, hamkorlik, baholash va fikr-mulohaza bir butun tizimga aylanishi zarur.

Virtual ta'lim sharoitida kuzatiladigan asosiy muammo shundaki, texnologik imkoniyatlar ko'paygan sari o'quv yuklamasi ham nazoratsiz oshib ketishi mumkin. Bu esa kognitiv ortiqcha yuklama, diqqatning bo'linishi, kechiktirish (prokrastinatsiya), o'qishga motivatsiyaning pasayishi kabi oqibatlarini kuchaytiradi. Aralash ta'lim aynan shu xavfni kamaytirish uchun samarali model bo'la oladi, biroq u ham metodik jihatdan to'g'ri qurilmasa "ikki marta yuklama" (auditoriyada ham, onlayn ham bir xil ish)ni yuzaga keltirib, natijani pasaytiradi. Demak, muammo "onlayn o'tish"da emas, "metodik moslashuv"ni ilmiy asosda tashkil etishda.

Tezisning dolzarbligi virtual va aralash ta'limda metodik yondashuvlar masalasi ta'lim sifati, ta'limning shaffofligi, baholash adolatligi, talabani o'qishga jalb etilishi va mustaqil o'rganish ko'nikmalarini shakllantirish bilan bevosita bog'liqligida namoyon bo'ladi. Mazkur tezisning maqsadi virtual va aralash ta'limda metodik yondashuvlarning didaktik imkoniyatlarini ochib berish, samarali strategiyalarni tizimlashtirish va o'quv jarayonini loyihalashga doir amaliy yo'nalishlarni asoslashdan iborat. Vazifalar sifatida (1) virtual/aralash ta'lim uchun metodik tamoyillarni aniqlashtirish; (2) didaktik modellarni (teskari sinf, loyiha asosida o'qitish, muammoli o'qitish, mikrota'lim) raqamli muhitga moslashtirish yo'llarini tahlil qilish; (3) baholash va feedbackning metodik rolini asoslash; (4) o'qituvchi va talaba rollaridagi transformatsiyani metodik jihatdan izohlash ko'zda tutiladi.

METODOLOGIYA

Tadqiqot nazariy-tahliliy metodologiyaga tayangan. Tezisni asoslashda virtual va aralash ta'lim bo'yicha xalqaro va mahalliy ilmiy manbalar, didaktik dizayn konsepsiyalari hamda raqamli pedagogika doirasidagi yondashuvlar o'rganildi. Tahlilda tizimli yondashuv ustuvor bo'lib, o'quv jarayoni "maqsad–mazmun–faoliyat–baholash–feedback" zanjiri asosida ko'rib chiqildi. Bu yondashuv metodik qarorlarni alohida element sifatida emas, balki o'zaro bog'liq komponentlar majmuasi sifatida asoslashga imkon beradi.

Metodik tahlilning asosiy mezonlari quyidagilardan iborat bo'ldi:

1. Konstruktiv moslik: o'quv maqsadlari (kompetensiyalar) bilan o'quv faoliyati va baholash mezonlari o'rtasidagi muvofiqlik.
2. Interaktivlik va hamkorlik: virtual muhitda o'zaro ta'sir (o'qituvchi–talaba, talaba–talaba)ni tashkil etishning metodik yechimlari.
3. Kognitiv yuklamani me'yorlash: kontent hajmi, murakkablik darajasi, segmentatsiya, vizual tayanchlar, topshiriq dizaynining o'rni.
4. Differensiallash va individuallashtirish: turli tayyorgarlik darajasidagi talabalar uchun mos yo'l xaritalari, adaptiv topshiriqlar va tanlov elementlari.
5. Baholash tizimi: formatif va summativ baholash nisbatlari, akademik halollikni ta'minlash, rubrikalar va shaffof mezonlar.

Shuningdek, aralash ta'limni metodik loyihalashda "auditoriya qismi nimaga xizmat qiladi, onlayn qismi nimaga xizmat qiladi?" degan didaktik ajratish tamoyili asosiy metodik filtr sifatida olindi. Ya'ni har bir faoliyat turi (ma'ruza, seminar, laboratoriya, mustaqil ish, forum, test) o'zining pedagogik vazifasiga ko'ra joylashtirilishi va o'zaro takrorlanmasligi kerakligi metodologik qoidaga aylantirildi.

NATIJALAR

Tahlil natijalari virtual va aralash ta'limda samarali metodik yondashuvlar bir nechta tayanch yo'nalishlar atrofida shakllanishini ko'rsatdi. Birinchidan, o'quv jarayonini "kontent yetkazish"dan "faoliyatni tashkil etish"ga ko'chirish zarur: virtual muhitda passiv tinglash yoki ko'rish bilan cheklangan darslar talabani tez charchatadi, jalb etilishni pasaytiradi. Shuning uchun topshiriqlar muammoli vaziyat, amaliy keys, mini-loyiha, refleksiya savollari, testdan keyingi tahlil kabi faol komponentlar bilan boyitilganda natijadorlik oshadi.

Ikkinchidan, aralash ta'limda didaktik vazifalarni to'g'ri taqsimlash eng muhim natija omili sifatida ko'rindi. Auditoriya mashg'ulotlari quyidagi vazifalarni bajarishga yo'naltirilsa samarali bo'ladi: murakkab tushunchalarni birgalikda tahlil qilish, muhokama va debat, amaliy mashg'ulotlar, jamoaviy loyiha himoyasi, laboratoriya tajribalari, o'qituvchidan darhol feedback olish. Onlayn qism esa: nazariy materialni segmentlar bo'yicha o'zlashtirish, video/konspet, qisqa testlar, forumdagi savol-javob, individual topshiriqlar, formatif baholash va o'z-o'zini nazorat qilish uchun qulay.

Uchinchidan, baholash va feedbackning metodik roli kuchli ekanligi aniqlandi. Virtual muhitda talaba "qayerda xato qildim?" degan savolga tez va aniq javob olmasa, motivatsiya pasayadi. Rubrika asosidagi baholash, mezonlarning oldindan e'lon qilinishi, namunaviy javoblar, qisqa audio/video feedback, avtomatlashtirilgan test natijalarini izohlash (rationale) kabi yechimlar o'quv jarayonining shaffofligini va ishonchliligini oshiradi.

To'rtinchidan, o'qituvchi roli transformatsiyasi metodik tizimning ajralmas natijasi sifatida namoyon bo'ldi: virtual/aralash ta'limda o'qituvchi ko'proq fasilitator, kurator, dizayner va diagnost rolini bajaradi. Talaba esa kontent iste'molchisi emas, o'z o'qishini rejalashtiruvchi, faol ishlab chiquvchi subyekt sifatida shakllanadi. Bu o'zgarishlar o'z-o'zini boshqarish, vaqtni rejalashtirish, mustaqil o'rganish ko'nikmalarini talab etadi; demak, metodik yondashuvlarda bunday ko'nikmalarni bosqichma-bosqich rivojlantirish mexanizmlari ham bo'lishi zarur.

MUHOKAMA

Olingan natijalar virtual va aralash ta'limning muvaffaqiyati "platforma tanlash" bilan hal bo'lmasligini ko'rsatadi. Masala texnik vositalarning ko'pligida emas, ularning didaktik maqsadga bo'ysundirilgan metodik tizimga xizmat qilishidadir. Agar virtual darslar ma'ruzaning onlayn nusxasi sifatida qolsa, talaba faolligi pasayadi, diqqat tarqaladi, o'rganish

yuzaki bo‘lib qoladi. Shu sababli metodik yondashuvlar o‘quv materialini “tashish”ni emas, “o‘rganishni tashkil etish”ni markazga qo‘yishi kerak.

Muhokamada yana bir muhim jihat — kognitiv yuklamani me‘yorlash. Virtual muhitda talabaga ko‘p fayl, ko‘p havola, ko‘p topshiriq berish o‘qituvchi nuqtai nazaridan “faollik” bo‘lib ko‘rinsa ham, talaba nuqtai nazaridan bu ortiqcha yuklama va charchoqni keltirib chiqarishi mumkin. Shuning uchun metodik dizaynda: materialni segmentlash, “minimal zarur kontent”ni ajratish, bosqichli topshiriqlar, bir haftalik aniq yo‘l xaritasi, tayanch konspektlar, vizual sxemalar va izchil navigatsiya (kurs tuzilmasi) muhim didaktik shartga aylanadi.

Aralash ta‘limda “takrorlanish” muammosi alohida e‘tiborga loyiq. Ko‘p hollarda auditoriyada aytilgan narsa onlaynda ham qaytariladi yoki aksincha, bu esa resurslarni samarasiz sarflaydi. Metodik jihatdan eng to‘g‘ri yo‘l — auditoriyani “yuqori darajadagi kognitiv faoliyat” (tahlil, sintez, muammo yechish, amaliyot)ga, onlayn qismni esa “tayyorgarlik va mustahkamlash”ga yo‘naltirishdir. Teskari sinf modeli aynan shu mantiqqa mos keladi: talaba nazariyani oldindan onlayn o‘rganadi, auditoriyada esa muhokama va amaliyot orqali chuqurlashtiradi.

Shuningdek, akademik halollik masalasi ham metodik yondashuvning bir qismi bo‘lishi kerak. Virtual baholashda faqat “nazorat”ni kuchaytirish emas, balki topshiriqni shunday loyihalash kerakki, nusxa ko‘chirishdan ko‘ra tahlil va shaxsiy fikr talab etilsin (keys tahlili, individual refleksiya, jarayonni hujjatlashtirish, loyiha portfeli). Bu yondashuv baholashning adolatini oshiradi va o‘rganishni chuqurlashtiradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, virtual va aralash ta‘limda metodik yondashuvlar ta‘lim sifatini belgilovchi markaziy omildir. Samarali metodika o‘quv maqsadi, o‘quv faoliyati va baholashni konstruktiv moslik tamoyili asosida birlashtiradi; interaktivlik va hamkorlikni ta‘minlaydi; kognitiv yuklamani me‘yorlaydi; differensiallash va individuallashtirishni qo‘llab-quvvatlaydi; shaffof baholash hamda muntazam feedback orqali talabaning o‘qishga jalb etilishini kuchaytiradi. Aralash ta‘limda auditoriya va onlayn komponentlarni didaktik vazifalar bo‘yicha aniq taqsimlash “ikki marta yuklama”ni kamaytiradi va ta‘lim natijadorligini oshiradi. Shu bois, ta‘lim muassasalari va o‘qituvchilar virtual/aralash ta‘limni joriy etishda texnik infratuzilma bilan bir qatorda metodik dizayn, o‘qituvchi kompetensiyalari va baholash madaniyatini ham tizimli rivojlantirishni ustuvor vazifa sifatida belgilashi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Graham C.R. Blended Learning Systems: Definition, Current Trends, and Future Directions // Handbook of Blended Learning. – San Francisco: Pfeiffer, 2006. – P. 3–21. – 2006.

2. Means B., Toyama Y., Murphy R., Bakia M., Jones K. Evaluation of Evidence-Based Practices in Online Learning. – Washington, DC: U.S. Department of Education, 2010. – 93 p. – 2010.
3. Anderson T. The Theory and Practice of Online Learning. – 2nd ed. – Athabasca: Athabasca University Press, 2008. – 421 p. – 2008.
4. Mayer R.E. E-Learning and the Science of Instruction. – 3rd ed. – New York: Wiley, 2011. – 330 p. – 2011.
5. Garrison D.R., Vaughan N.D. Blended Learning in Higher Education: Framework, Principles, and Guidelines. – San Francisco: Jossey-Bass, 2008. – 272 p. – 2008.
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги Фармони (ПФ–5847). – Тошкент, 2019. – 2019.
7. Йўлдошев Ж.Ф., Усмонов С.А. Замонавий педагогик технологиялар. – Тошкент: “Ўқитувчи”, 2019. – 256 б. – 2019.
8. Мирзаев Б.А. Педагогик инновациялар ва рақамли таълим. – Тошкент: “Фан ва технология”, 2020. – 280 б. – 2020.
9. Абдурахмонова Н.М. Масофавий таълимда ўқитиш методикаси. – Тошкент: “Инновация”, 2021. – 144 б. – 2021.
10. Хакимов Ш.Р. Олий таълимда рақамли pedagogika asoslari. – Тошкент: “Наврўз”, 2022. – 192 б. – 2022.